

ПАРХОМЕНКО В.А.

МЕМУАРИСТИКА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ У ЧЕРВНІ-ЛИСТОПАДІ 1917 р.

У статті автор через призму мемуарної літератури висвітлює політику Центральної Ради, спрямовану на здобуття Україною автономії влітку-восени 1917 року.

Історія становлення будь-якої держави чи політичної системи є найскладнішим суспільно-історичним феноменом людства. Цей процес охоплює настільки значну кількість питань, аспектів, факторів, що дослідити їх можливо лише завдяки комплексному аналізу всіх можливих та доступних історичних джерел: документальних, публіцистичних, матеріальних, літературних, фольклорних та багатьох інших. Лише такий комплексний аналіз дозволяє визначити всі внутрішні та зовнішні чинники, котрі вплинули на перебіг політичних процесів. Народні настрої, захоплення чи розчарування конкретних людей - все те що становить дух епохи, який закарбувався в людській пам'яті, - часто є джерелом більш інформативним та може виступати якіснішим поясненням причин того чи іншого явища, ніж сухий фактаж чи підігнані під даний момент заяви, декларації та публічні промови політиків.

Тому у даній статті автор на підставі аналізу спогадів сучасників робить спробу висвітлити політику Центральної Ради у червні-листопаді 1917 р., яка була спрямована на здобуття Україною автономії.

Аналізуючи мемуарну літературу, присвячену першому періоду національної революції 1917-1921 рр., ми можемо зазначити, що вона є досить неоднорідною через різні позиції авторів. Так, розподіляючи весь масив спогадів про події 1917 р., виділимо такі великі групи: прихильники діяльності Центральної Ради, які одночасно виступають її апологетами або у всьому, або в більшості заходів; опоненти, котрі значну увагу приділяють недолікам і прорахункам першої української влади ХХ ст.; група мемуаристів, які виступали сторонніми спостерігачами, в працях яких Центральна Рада згадується лише епізодично, при чому в контексті подій, що мали для України побічне значення. Кожна з цих груп також є неоднорідною і саме завдяки цьому у нас є можливість побачити всю багатогранність процесів, явищ та настроїв в Україні у зазначений нами період.

Так, до першої групи мемуаристів необхідно зарахувати передусім тих осіб, які брали безпосередню участь у становленні української державності в березні-жовтні 1917 р. і, відповідно, були особисто зацікавленими не лише в позитивному висвітленні подій, а й в створенні власного привабливого для сучасників і нащадків образу. До них потрібно віднести, передусім, лідерів тогочасного українського політикуму: голову Центральної Ради М.Грушевського, голову Генерального секретаріату В.Винниченка, а також С.Петлюру, Н.Короля, Б.Мартоса, П.Христюка та інших. В своїх працях апологети головним чином намагаються показати об'єктивний характер всіх процесів та явищ, пов'язаних з різними подіями, часто знімаючи таким чином відповідальність за їх невдачу з себе особисто. До таких об'єктивних, на їх думку, чинників відносять: низький освітній рівень українського населення, його пасивність, складну економічну ситуацію в Україні, спричинену війною, геополітичну ситуацію у Європі та світі загалом (несприятливу, зрозуміло, для становлення української державності).

Другу групу мемуаристів складають українські політичні діячі, які в той чи інший час були в опозиції до Центральної Ради та її уряду. До них потрібно віднести, передусім, Д.Дорошенка, П.Скоропадського, В.Липинського, Є.Коновальця та ін. Кожен з них критикував владу УНР за ті чи інші прорахунки. Однак найбільшої критики Центральна Рада зазнала за її політику у військовій сфері, що призвела країну на межу катастрофи та дозволила більшовикам взяти під контроль Україну на початку 1918 р. Варто також зазначити, більшість мемуаристів-критиків мали відношення до становлення Гетьманату і тому висвітлення негативних моментів у діях попередників для них було необхідним. Таким чином, вони не лише пояснювали причину державного перевороту 29 квітня 1918 р., а й перекладали відповідальність за ті кризові явища у країні, які вони самі не змогли подолати.

До третьої групи сучасників, що лишили в своїх мемуарах спогади про події в Україні у 1917 р., були особи, які не належали до тогочасної політичної еліти. Це були представники російських політичних партій, Тимчасового уряду, єврейського та польського національних рухів, іноземні дипломати та військові. Їх свідчення про діяльність Центральної ради і Генерального секретаріату є досить уривчастими, що пояснюється як низьким рівнем обізнаності з ситуацією в Україні, так і незначним інтересом до українських справ у цілому. До представників цієї групи можна віднести А.Денкіна, О.Керенського, П.Краснова, Е.Людendorфа, М.Гофмана та інших. Варто зазначити, що міжнародний інтерес до подій в Україні у 1917 р. порівняно з наступними роками (періодом Гетьманату та Директорії УНР) був значно нижчим. Це пояснюється передусім тим, що Росія на той момент продовжувала розглядатися як єдина держава, а з національних рухів світ визнавав лише польський та фінський. Та й у самій Росії на потуги українських політиків аж до III Універсалу дивилися як на тимчасове явище, побічний “продукт” Лютневої революції 1917 р., який не має реальної життєвої перспективи. Лише після рішучих заходів, здійснених Центральною Радою взимку 1917-1918 рр., інтерес до її діяльності у сучасників зростає.

Необхідно також виділити ще одну групу мемуаристів, які лишили свої спогади про Україну періоду Центральної Ради - більшовиків. Їх мемуари активно публікувалися в радянський час і, що головне, не втратили актуальності до сьогодні. До них потрібно, в першу чергу, віднести праці В.Затонського, Є.Бош, В.Антонова-Овсієнка, Г.Петровського та деяких інших. Особливо цікавими серед радянських мемуарів є спогади В.Затонського, який від партії більшовиків брав участь у роботі Української Центральної Ради.

Варто зазначити, що в своїх спогадах більшість радянських мемуаристів оцінюють діяльність українських інституцій негативно, звинувачуючи їх у “буржуазному націоналізмі” та контрреволюції. Однак, незважаючи на такий підхід, вони містять ряд фактів, які не є популярними в сучасній історичній науці і тому потребують ще більш детального опрацювання.

В цілому мемуарна література щодо проблем української історії доби Центральної Ради є достатньо інформативною та розкриває більшість аспектів, котрі викликають зацікавлення у істориків.

Після проголошення I Універсалу в Україні виникла певна невизначеність щодо подальшої боротьби за автономію. В тих умовах потрібен був компроміс між Києвом та Петроградом, якого можна досягти шляхом переговорів. Вони відбулися наприкінці червня 1917 року, їх наслідком стала поява II Універсалу.

В Україні розуміли, що переговори є вигідними для обох сторін, як вказує у спогадах В.Винниченко, для росіян вони навіть були більш потрібними. Тому вони

вели їх не як рівноправні партнери, а з позиції сили, прагнучи повернути революційний рух у потрібне їм русло. Для української влади ці переговори також були вигідні, адже вона отримувала можливість без збройної боротьби здійснити свої домагання [1, с.275].

29 червня 1917 р. до Києва прибули три міністри Тимчасового уряду - О.Керенський, М.Терещенко та І.Церетелі. Останній відкрито заявляв, що метою цих переговорів є налагодження відносин з Центральною Радою. В світлі внутрішньої кризи влади в Росії це було життєво необхідно для Уряду. Отже українці отримали реальний шанс не лише легітимізувати своє становище, а й здобути реальні повноваження для своїх інституцій.

В.Винниченко писав, що переговори проходили важко, з взаємним недовір'ям. Російська делегація, використовуючи тактику захисту національних меншин від "насильницької українізації", розглядала два плани: або створити альтернативну Центральній Раді установу, або реформувати саму Раду. Розуміючи, що створення нового осередку не призведе автоматично до саморозпуску Центральної Ради, а лише зробить ситуацію в Україні ще більш нестабільною, російські міністри надавали пріоритет другому планові, тим більше, що українська влада також прихильно до нього ставилася. Тож результатом переговорів стала угода, за якою Центральна Рада мала поповнити свій склад за рахунок представників національних меншин. Найважчою виявилася проблема чисельного представництва неукраїнців (російські міністри пропонували 50%, а Центральна Рада погоджувалася лише на 30) [1, с.278]. Однак згодом було досягнуто порозуміння, що дозволило перевести переговорний процес в інше русло. Не менш складними виявилися і переговори щодо статусу і повноважень Генерального секретаріату. Росіяни погодилися визнати його як владну інституцію, проте рівень повноважень мав визначити весь Тимчасовий уряд, а не його делегати. Отже і це питання було відкладене, як і питання українізації армії [2, с.403-404].

Результатом перемовин став II Універсал Центральної Ради, проголошений 3(16) липня у Педагогічному музеї. Він підсумовував результати переговорів і тому, на відміну від Першого, мав більш компромісний характер. Сучасники по-різному оцінили його суть і значення. Так, М.Грушевський однозначно назвав II Універсал новою сторінкою в житті України, яку відкрило порозуміння між Українською Центральною Радою і російським центральним урядом [3, с.151]. Легітимацію діяльності українських владних інституцій автор вважав більш значущою, ніж ті поступки, які були зроблені центру, передусім відкладання питання про остаточне визнання автономії та статусу України до Всеросійських установчих зборів. Аналогічно бачив ситуацію і М.Ковалевський [2, с.406]. Не менш позитивно оцінив II Універсал і Ю.Тютюнник. Він вказував, що це порозуміння розв'язало руки українській владі, дозволило їй порозумітися з національними меншинами і, що головне, закріпити свою владу в Україні [4, с.158]. Підтримав порозуміння між українцями і Тимчасовим урядом і більшовик В.Затонський [5].

Однак не всі сучасники висловлювали своє захоплення цим документом. Відкрито розкритикував його М.Король, хоча при цьому намагався пояснити причини узгоджувальної політики Центральної Ради [6, с.345]. М.Міхновський в свою чергу звинуватив Центральну Раду в слабкості і через своїх однодумців організував повстання у Києві 4-6 липня полку ім. Павла Полуботка. Негативно охарактеризував у своїй праці II Універсал і прапорщик українського Богданівського полку М.Галаган, який хоч і погоджувався з історичною необхідністю його прийняття, однак вказував, що цей документ однозначно ослабив український рух і авторитет Центральної Ради в суспільстві [7, с.242]. Для об'єктивності потрібно сказати, що до сьогодні історики

так і не визначилися з однозначною оцінкою II Універсалу і в цій проблемі мемуари не лише не дозволяють зробити якийсь конкретний висновок, більше того - вони лише ускладнюють це питання.

II Універсал, що по-суті перетворив Генеральний секретаріат на законний уряд, не зміг вирішити нагальних питань, пов'язаних з його організацією та функціонуванням. На нашу думку, В.Винниченко у своїх мемуарах дав цілком об'єктивний опис ситуації. Він вказав, що однією з головних проблем, з якою зіткнулася українська влада, став брак кваліфікованих спеціалістів на заміщення державних посад. За цих умов генеральні секретарі змушені були відкинути характерну для європейської практики процедуру заповнення вакансій своїми однопартійцями і брали на роботу людину незалежно від її політичних поглядів. Єдиними критеріями визнавалася компетентність та бажання працювати [1, с.297].

Отже, II Універсал та Декларація Тимчасового уряду від 2 липня 1917 р. так і не вирішили всіх нагальних питань, вони лише відсунули їх на пізніший час. Наступним кроком до закріплення статусу української влади мали стати переговори з Тимчасовим урядом у Петрограді. Для підтвердження свого дотримання рішень київських переговорів українська сторона досить швидко виконала свої зобов'язання. Було знайдено порозуміння з національними меншинами, представники яких увійшли до Центральної Ради. Одними з перших, хто вступив у переговори з українською владою щодо членства в Раді, стали більшовики. Їх представник у Центральній Раді згадував про ці переговори у своїх мемуарах, вказуючи що порозуміння більшовиків з українськими політиками відбулося значно легше, ніж спроби знайти компроміс з російськими партіями [5]. Не було проблем у порозумінні також з польською та єврейською сторонами. 12 липня єврейська соціал-демократична робітничка партія визнала владні повноваження Центральної Ради в українських етнографічних межах і вітала визнання Української Центральної Ради Тимчасовим урядом [1, с.275]. Проте лише після кількатижневих переговорів посади товаришів Генерального секретаря з польських та єврейських справ були заповнені [8, с.13-14]. Їх зайняли відповідно М.Міцкевич та І.Зельберфарб. До кінця липня представники національних меншин заповнили свої вакансії і в Центральній Раді, завершивши таким чином виконання українцями своїх зобов'язань. Підсумком цієї роботи стало засідання Малої Ради 25 липня 1917 р., де було прийнято "*Статут вищого управління України*" - документ, в якому визначалися права та повноваження Генерального секретаріату, а також список його членів. Цей статут було направлено на розгляд та затвердження до Петрограду, куди слідом вирушила друга українська делегація у складі В.Винниченка, Х.Барановського та М.Рафеса (як представника національних меншостей).

Однак не лише проблеми в Україні пригальмовували процес порозуміння Тимчасового уряду з Центральною Радою. В середині липня 1917 р., петроградські більшовики спробували організувати державний переворот. Тимчасовому уряду вдалося придушити заколот і взяти всю повноту влади в свої руки. В країні розпочалася певна реакція, офіційно спрямована проти більшовиків, але реально - проти всіх проявів революції.

Саме в період реакції до Петрограду прибула друга українська делегація. Результати її роботи виявилися не більш позитивними, ніж у першій делегації. Як згадує у спогадах голова делегації В.Винниченко, її навіть не було запрошено на засідання уряду. Зустрічі відбулися лише з юрконсультантами уряду, що однозначно вказали на неприпустимість прийняття "*Статуту вищого управління Україною*". Було відкинуто навіть слово "*Статут*", замінене на "*Інструкцію*". Умови цієї

“Інструкції” практично повністю знівельовували всі досягнення київських переговорів, фактично перекреслюючи українську владну автономію [1, с.313]. Так, за Інструкцією Генеральний секретаріат перепідпорядковувався Тимчасовому уряду, що автоматично знімало всю його українську природність. Під відомство Генерального секретаріату передавали лише Київську, Чернігівську, Волинську, Подільську та Полтавську губернії, що по суті було відриванням від України промислово розвинутих та стратегічно важливих регіонів. Сам Генеральний секретаріат було скорочено та позбавлено основних державницьких повноважень: військової та зовнішніх зносин. В цілому Генеральний секретаріат перетворювався з повноцінного управлінського органу на посередника між українським суспільством та Тимчасовим урядом, адже всі важливі проблеми мав вирішувати саме Петроград.

Реакція українських політиків на “Інструкцію” добре прослідковується за їх мемуарами. Всі вони однозначно, починаючи з українських радикалів і завершуючи більшовиками, таврують її як неповагу до українства та відкриту провокацію. Більшовик В.Затонський говорить, що ця “Інструкція” була зразком реакційного вирішення національного питання, що лише яскраво показало справжню суть буржуазних партій [5]. Однозначно засуджували “Інструкцію” М.Ковалевський та М.Грушевський, вважаючи її антиукраїнською по своїй суті [3, с.150; 2, с.414]. Негативну реакцію на “Інструкцію” ми бачимо і в спогадах О.Андрієвського, який назвав привезену Винниченком автономію “куцою” [9, с.127]. Сам В.Винниченко, хоч і не визнавав її сили, назвав цей документ відкритою провокацією [1, с.313]. Однак деякі політики оцінювали сам факт появи цієї “Інструкції” як позитивний. Так, Д.Дорошенко взагалі оцінив її як невідмінний успіх українського руху та перемогу української політики. Це обґрунтовувалося ним в першу чергу порівнянням результатів роботи першої і другої делегації в Петрограді і, що головне, появою законної можливості будувати українську владну вертикаль. Залежність же від Тимчасового уряду Д.Дорошенко в цей час називав номінальною, адже Генеральний секретаріат отримав можливість повноцінно працювати і не боятися загрози реакції [10, с.158].

Однак, не зважаючи на таке засудження більшістю українських політиків, “Інструкцію” було прийнято на засіданні Ради 22 серпня 1917 р. і затверджено як нормативний документ. Причину прийняття цього документу пояснив у своїх спогадах П.Христюк. Зокрема, він вказав, що до рішучої боротьби з Тимчасовим урядом на цей момент не були готові ані українське суспільство, ані Центральна Рада і Генеральний секретаріат. Останні дуже активно впроваджували серед народних мас ідеї II Універсалу, котрі проголошували примирення і необхідність відкласти український революційний рух. Отже можливостей раптово і стрімко змінити свої позиції не було. Ні армія, ні народ цього б не зрозуміли [11, с.83].

Прийняття “Інструкції” стало завершенням ще одного періоду боротьби за державність, а саме отримання легітимності української влади. Однак ситуація, що склалась в Києві, підштовхувала до подальших змін. Відразу з прийняттям регламентуючого документу розпочалася урядова криза. Генеральний секретаріат після відставки В.Винниченка очолив Д.Дорошенко, однак це не призвело до стабільності. Сам Д.Дорошенко пояснює причини своєї невдачі на посаді голови уряду невідповідністю його бачення майбутнього України як стабільної держави з поглядами радикалів в Центральній Раді, які прагнули передусім вирішення політичних програм своїх партій [10, с.161]. Інакше пояснював причини невдачі уряду Д.Дорошенка В.Винниченко. На його думку, ні сам Дорошенко, ні його діяльність не відповідали тим завданням, що покладалися на революційний уряд.

Д.Дорошенко не відчував змісту і духу революції, ставши простим чиновником Тимчасового уряду, бо занадто детально дотримувалася “Інструкції” [1, с.343].

Побоючись наступу реакції, Центральна Рада знов обрала головою Генерального секретаріату В.Винниченка. Було сформовано новий склад уряду, який 1 вересня затверджено у Петрограді, що здавалося початком періоду стабільності. Однак враховуючи політичну кризу в самій Росії, українська влада восени розпочала більш активну боротьбу за автономію.

21 вересня 1917 р. було проведено “З’їзд представників народів і областей, що прагнули до федеративної перебудови Росії”, делегати якого, виступаючи за майбутню федеративну Росію, відкрито підтримали і політику Центральної Ради. Такі дії, на думку сучасників, були зумовлені неспроможністю Тимчасового уряду контролювати ситуацію в країні [12, с.21]. Отже, українська влада була зобов’язана провести заходи, що дозволять їй в разі потреби перебрати всю повноту повноважень на себе. Так, постанову про вибори до Установчих зборів оцінили і її автор М.Грушевський, і голова Генерального секретаріату В.Винниченко, і навіть більшовик В.Затонський [3, с.151; 13, с.23; 5].

Реакцію Тимчасового уряду на цю “Заяву” передбачити було не важко. О.Керенський відкрито засудив дії української влади і закликав її відмовитися від проведення таких заходів до скликання Всеросійських установчих зборів. До Петрограду було викликано В.Винниченка, котрий відповідно до “Інструкції” був у підпорядкуванні О.Керенського і відповідно мав скласти звіт про свої дії, спрямовані на порушення цілісності держави. Цей виклик до Петрограду сам В.Винниченко оцінив досить просто - як спробу показати ту силу, якої давно вже не було. На його думку, Тимчасовий уряд переживав агонію і хапався за останню соломинку, прагнучи залишитися при владі [13, с.24-27].

Однак не зважаючи на таке особисте зневажливе ставлення до дій О.Керенського, В.Винниченко не бажаючи подальшого загострення ситуації в Україні, 22 жовтня (3 листопада) 1917 р. відбув до Петрограду. Але цей його приїзд виявився зовсім невчасним. Революційна ситуація в столиці Росії була максимально напруженою і тому зустріч з міністрами Тимчасового уряду навіть не була призначена. А через два дні після приїзду В.Винниченка тут відбувся жовтневий переворот. Тимчасовий уряд було заарештовано, всю повноту влади взяв на себе ІІ Всеросійський з’їзд Рад. Реальну ж владу монополізувала партія більшовиків. В цих умовах В.Винниченко вирішив за краще повернутися до України.

Тим часом в Києві події розвивалися не менш стрімко. Повідомлення про переворот у Петрограді надійшло ще 25 жовтня (7 листопада), що активізувало політичні процеси. Того самого дня на вечірньому засіданні Малої Ради за участю представників різних політичних партій та громадських організацій було проголошено про створення “Крайового комітету охорони революції” в Україні. Йому було підпорядковано всі органи влади на визначеній території, в тому числі і Генеральний секретаріат. Як згадують сучасники, формування цього органу відбулось досить швидко. Всі політичні сили були занепокоєні ситуацією в країні, “долею революції”, отже від членства в комітеті ніхто не відмовився, включаючи більшовиків [14, с.29]. З останніх до комітету увійшли Г.П’ятаков, В.Затонський, І.Крейсберг. Головним їх завданням, як зазначив В.Затонський, було встановлення особистого нагляду за подіями в комітеті, недопущення його перетворення на контрреволюційний орган [5].

Однак така єдність тривала недовго. Єдиний фронт “революційної демократії” фактично перестав існувати вже наступного дня. Коли у київських Радах робітничих і солдатських депутатів, а потім і в Малій Раді стало обговорюватися питання стосовно

оцінки жовтневих подій в Петрограді, російські есери, меншовики і бундівці виступили на захист Тимчасового уряду. Така їх позиція виходила з реакції широких мас населення, особливо селян, на місцях, що однозначно засуджували дії більшовиків [12, с.61]. З ними у своїх спогадах не погоджується анархіст Н.Махно, який писав, що жовтневий переворот спочатку вітали усі революційні трудівники села [15, с.51].

Українські партії висловилися проти переходу влади до Рад робітничих і солдатських депутатів, наголошуючи на тому, що влада в Україні повинна перейти до українського політичного центру - Центральної Ради [10, с.187]. Після осуду Центральною Радою жовтневого перевороту керівники київських більшовиків В.Затонський, І.Крейсберг і Г.П'ятаков прийняли рішення вийти з Комітету з охорони революції і тим самим виводили з-під контролю комітету сили, що були в їх розпорядженні. Цим більшовики висловили своє відкрите ставлення до подій, прагнучи повторити петроградський та московський сценарії, вони вважали що їм вдасться досить швидко захопити владу у Києві і через це співпрацювати з "*буржуазною контрреволюцією*" вважали для себе непотрібним [5].

Після фактичного розпаду комітету у Києві утворилося три табори, кожний з яких протистояв двом іншим. Табір прихильників скинутого уряду включав у себе представників усіх загальноросійських партій, окрім більшовицької. Головною опорою цього блоку партій став штаб Київського військового округу (КВО), завдяки військам якого вони прагнули встановити свою владу. Опорою більшовиків була Рада робітничих і Рада солдатських депутатів, а також частина військ і робітники великих підприємств. Третьою силою, що спиралась на свідоме українство, стала Центральна Рада, яка в цих умовах прагнула отримати те, чого не дали переговори з Тимчасовим урядом. Практично одночасно в Києві відбувся III Військовий з'їзд, делегати якого рішуче вимагали від Центральної Ради проголошення Української Республіки, по-суті виступаючи гарантами дієвості цього акту [16, с.129]. Отже, після засудження більшовицького перевороту, успіх якого більшість з українських політиків вважали тимчасовим явищем, навіть спроб порозуміння з новим російським радянським урядом не робилося [13, с.55].

Варто зазначити, що в умовах "*тривладдя*" більшовики та Центральна Рада отримали спільного ворога - штаб КВО, адже саме ця сила володіла реальними військовими можливостями для захоплення влади і знищення конкурентів. Через це Генеральний секретаріат визначив тактику дій - підтримка більшовиків, з подальшим недопущенням їх до влади.

Подальший розвиток подій сучасники у мемуарах описують по-різному. Найдокладнішу інформацію про події дають спогади більшовицьких лідерів, у той час, як більшість українських політиків лише обмежувалися згадками про жовтневі події в Києві, описуючи їх лише як передмову до прийняття III Універсалу. І цьому є реальне пояснення. Використавши збройне протистояння між штабом КВО та більшовицькими підрозділами, українські політики встигли прийняти низку важливих документів. Було прийнято закон про передачу всієї землі у розпорядження земельних комітетів, що було відповіддю на більшовицький "*Декрет про землю*". Було також нормативно поширено владу Центральної Ради на ті землі, які були "*відібрані*" свого часу "*Інструкцією*": Катеринославщину, Херсонщину, Харківщину, Холмщину, частину Таврії, Воронежчини, Курщини. Як свідчать мемуари, українське населення в цілому підтримало цей документ [17, с.71]. В потрібний момент, коли більшовики і КВО послабили один одного, вірні Центральній Раді підрозділи допомогли більшовикам, змусивши начальника округу генерала А.Квіцинського, юнкерів та донських козаків -

основні сили КВО - залишити місто [18, с.14]. Таким чином, до початку листопада 1917 р. влада в Києві перейшла до Центральної Ради. 28 жовтня Генеральний секретаріат перебрав на себе функції ліквідованого “Комітету охорони революції”, по-суті проголосивши себе єдиною легітимною владою в Україні. 30 жовтня В.Винниченко повідомив Центральну Раду, що бере на себе військові, продовольчі справи та шляхи сполучення [13, с.68]. Генеральний секретаріат, використовуючи момент, відрядив своїх представників по регіонах, щоб вони зайняли вищі державні посади, котрі звільнилися після втечі ставлеників Тимчасового уряду [9, с.141]. До остаточного встановлення верховенства української влади лишався лише крок.

Однак зробити його було не легко. В самій Раді, що “самоочистилася” після жовтневого перевороту від російських партій, продовжилося протистояння між “самостійниками”, котрі прагнули повної незалежності держави, і “федералістами”, які вважали за доцільне не розривати всіх стосунків з Росією. До останніх належали і голова Центральної Ради, і більшість її лідерів та генеральних секретарів. Тому, не зважаючи на довготривалі дискусії, III Універсал, прийнятий 7 листопада, визначав статус України як складової частини федерації народів Росії.

Сам по собі III Універсал став важливим кроком до українського суверенітету. Було вперше проголошено про існування власне української держави - Української Народної Республіки (УНР). Те, що вона не проголошувалась незалежною, в тих умовах не було суттєвим, адже до створення загальноросійської федерації, членом якої УНР мала стати, ніяка інша влада в Україні не була вищою за діючу. Отже, вся повнота влади в Україні до початку Установчих зборів (вибори до яких було призначено на 27 грудня 1917 р.) передавалась Центральній Раді і Генеральному секретаріату.

Однак реакція українського суспільства на цей універсал виявилась досить неоднорідною. Так, М.Грушевський, будучи автором цього документу, назвав його в своїх спогадах найважливішим своїм досягненням як політика, документом, що вперше з козацьких часів дав українцям свою державу [3, с.72-74]. Ще більш позитивно оцінив його В.Винниченко. Для нього документ був важливий не стільки своїм проголошенням УНР, скільки тими соціальними правами і свободами, що в ньому містилися. По-суті, він був цілком соціалістичний, на що автор не забув вказати [13, с.72-74]. Питання ж майбутньої федеративності вищезгадані мемуаристи намагалися не коментувати. Більш поміркованою була оцінка III Універсалу Д.Дорошенком. Він не висловлював свого захоплення цим документом, однак вказував на його історичну значущість. Саме проголошення УНР, на його думку, було перемогою в протистоянні з більшовиками та прихильниками Тимчасового уряду [10, с.195].

Абсолютно протилежну оцінку універсалу дає тогочасний губернський комісар народної освіти в Полтавській губернії В.Андрієвський. Він різко критикує всі його положення, за їх нездійсненність. На його думку, Центральна Рада практично була нездатна впровадити всі ті нововведення, що вона проголосила, і тим більше проконтролювати їх виконання, єдине чого можна було чекати від універсалу - це посилення безвладдя та грабунків [9, с.142-143]. Таку неоднорідність у відношенні до Універсалу можна зрозуміти. Адже для осіб, що здійснювали верховну владу він означав перемогу в тій боротьбі за автономію і самовизначення, яку вони розпочали ще в березні 1917 р. Для простих людей цей універсал був дійсно досить незрозумілим, адже за гарними лозунгами і деклараціями не було реальної сили, що могла-б впроваджувати їх у життя.

Потрібно сказати, що з прийняттям III Універсалу закінчився період боротьби за автономію України. З лозунгів і проєктів початку року вона стала реальністю, часто за своїм статусом перевищуючи сподівання “*батьків нації*”. Через це в мемуарній літературі період боротьби за неї як найбільш успішний у всій історії визвольних змагань 1917-1920 рр. описаний доволі детально.

1. *Винниченко В.* Відродження нації / Володимир Кирилович Винниченко. - К.: Видавництво політичної літератури України, 1990 / репринтне відтворення 1920 р. - Ч.1. - 348 с.
2. *Ковалевський М.* При джерелах боротьби: Спомини, враження, рефлексії / Микола Ковалевський. - Інсбрук: накладом М.Ковалевської, 1960. - 720 с.
3. *Грушевський М.* Спомини / Михайло Сергійович Грушевський // Київ. - 1989. - №9. - С.114-157.
4. *Юртик Г.* Творимо (Зі споминів) / Юрій Никифорович Тютюнник // Літературно-науковий вісник - Львів, 1923. - Кн.6.
5. *Затонський В.* Из спогадів про українську революцію / Володимир Петрович Задонський // Літопис революції. - Харків. - 1929. - №5. - С.64-91.
6. *Король Н.* Очима звичайного учасника / Н.Король // Визвольний шлях. - Лондон, 1968. - №10.
7. *Галаган М.* З моїх споминів (1880-ті - 1920 рр.) / Микола Михайлович Галаган. - К.: Темпора, 2006. - 656 с.
8. *Гольденвейзер А.* Из Киевских воспоминаний (1917-1920 гг.) / Арон Гольденвейзер // Революция на Украине по мемуарам белых. - М.-Л.: Государственное издательство, 1930. - С.1-63.
9. *Андрієвський В.* З минулого. [У 3 т.] / Віктор Никанорович Андрієвський. - Т.1.: 1917 рік на Полтавщині - Берлін: Укр. Слово, 1923. - 262 с.
10. *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 роки) / Дмитро Іванович Дорошенко. - К.: Темпора, 2007. - 632 с.
11. *Христюк П.* Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 / Павло Оникійович Христюк. - Прага: Український Соціологічний Інститут, 1921. - Т.1. - 152 с.
12. *Христюк П.* Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 / Павло Оникійович Христюк. - Прага: Український Соціологічний Інститут, 1921. - Т.2. - 200 с.
13. *Винниченко В.* Відродження нації / Володимир Кирилович Винниченко. - К.: Видавництво політичної літератури України, 1990 / репринтне відтворення 1920 р. - Ч.2. - 330 с.
14. *Кедровський В.* Повалення більшовиками Російського Тимчасового уряду і перехід влади на Україні до Центральної Ради / Володимир Іванович Кедровський // Літературно-науковий вісник. - Львів, 1925. - Кн.1.
15. *Махно Н.* Воспоминания / Нестор Іванович Махно. - М.: Республика, 1992. - 334 с.
16. *Кочегар М.* Третій військовий з'їзд у Києві / М.Кочегар // Історичний календар - альманах Червоної Калини на 1934 рік. - Львів: Червона Калина, 1934.
17. *Омелянович-Павленко М.* Спогади командарма (1917-1920) / Михайло Володимирович Омелянович-Павленко. - К.: Темпора, 2007. - 608 с.
18. *Корниловці в Києві // 1918 год на Украине: Серия Белое движение в России.* - М.: ЗАО Изд-во “Центрполиграф”, 2001. - Т.5. - С.13-15.

Пархоменко В.А. Мемуаристика о деятельности Украинской Центральной Рады в июне-ноябре 1917 г.

В статтє автор через призму мемуарной литературы освещает политику Центральной Рады, направленную на получение Украиной автономии летом - осенью 1917 года.

Parkhomenko V.A. Memoirs on the activities of the Ukrainian Central Rada in June-November 1917

The author through the prism of memoirs covers the policy of the Central Rada, Ukraine, aimed at obtaining autonomy in the summer - in autumn 1917.